

Szauder József:

TAVASZI ÉS ŐSZI UTAZÁSOK

Csaknem hét esztendeje, hogy nincs immár közöttünk a magyar irodalomtudomány mindmáig egyik legenciklopédikusabb elméjű művelője, Szauder József. Az életében kötetbe gyűjtött nagy tanulmányok után szív-szorongva vesszük kézbe a posztumusz megjelent műveket. Négy éve az olasz úti-esszéket, most meg a monográfia-értékű Csokonai-tanulmányok, *Az éj és a csillagok* után XX. századi témájú gyűjteményét, a *Tavaszi és őszi utazásokat*.

Szauder József tanulmányaiban mindig együtt vizsgálta *lélek és történelem*. A tárgyalt író és művei döntik el, hogy a kettő közül melyik kerül előtérbe. S mindkettő felé szigorúan az irodalmi anyag közegén át visz az út. Mert Szauder József — boncolja bár Brödy Sándor korát, vagy Krúdy időit —, módszerében soha nem tesz engedményt semmi tudománytalannak.

Vajon megszülethettek volna a lélek rezdülésének és a társadalmi közegnek együttes vizsgálata nélkül azok a nagy Krúdy-tanulmányok, amelyek híven mutatják be Szindbád, a hajós alakváltozatait? Születését, elmúlását, feltámadását, megtérését; azt az epikai és *mélyen lírai* folyamatot, amelynek során a százhárom éves örök csavargó ötvenhárom éves, halálát váró, megállapodott és megtisztult emberré válik. Az enyészethez érkezett író pontos alakmásvá. S emellett hány és hány Krúdy-szereplő és mű pontos bemutatásával gyönyörködtetnek Szauder József tanulmányai, kor és lélek hű felidézésével. Így tudjuk meg, hogy a „gyomor-novellák” mennyire túlmutatnak a gasztronómián és az élettanon, vagy Szindbád emlékeiről a következőket: „Ez az út ismét emlékeibe vész, s Szindbád tovább él rajtuk. Ifjúsága, szerelme színhelyére megy, látja, mint folytatódik régholt szerelme a tőle született lányban, unokában, s már továbbfolyhat az ő élete is, mert őbenne él csak, egyedül őbenne az emlék valósága.” Így vezet Szauder József pontos és élvezetesen szép értekező prózája a Krúdy-hősök s az író fejlődésrajzához, majd a szintézist hozó tanulmányokhoz, (*Szindbád purgatóriuma; Utak Krúdyhoz*), amelyek árnyalt értékelésekkel bizonyítják, hogy a kétségtelenül nem forradal-

már Krúdy — aki osztályának dekadenciáját pontosan érzékelte —, éppen a hanyatlás művészi ábrázolásával volt progresszív. A történelmi osztály alkonya nem azonosuló részvétet vált ki belőle, sokkal inkább a már kései Mikszáthtól is ismert, Móricztól sem idegen *ítéletet* a gentry felett.

Jöllehet, a kötet nagyobbik felét teszik ki a Krúdy-tanulmányok, Szauder József mégis a magyar líra történetét vizsgálva talál rá önnön legbensőbb hangjaira.

Már hozzászoktunk, hogy az irodalmi sablongondolkodás a Nyugat folyóirat első nemzedékének költőit *árnyalatlanul* jelöli újítóknak, moderneknek. Kevesen tudnak *Ady Új versek* előtti korszakáról, amelynek költeményei jórészt éppúgy távolestek az irodalmi forradalomtól, mint a pályakezdő Kosztolányi legkorábbi művei. Amelyekkel a költőideál Szabolcska Mihályt igyekezett követni. Szauder József avatottan mutatja be az ifjú Kosztolányi költői kibontakozását. Azt, hogy korai provincializmusát mint váltják föl újabb, sokszor talmi rajongásával övezett költők hatásai, (Leconte de Lisle, Maupassant) aztán — nem tévedés! — Ady, és akihez ifjúságában a legközelebb állónak tudta magát: Babits Mihály. És csak lassan, — nagyjából *A szegény kisgyermek panasza* idejére — alakul ki az az igen összetett egyéni hang, impresszionisztikus-szimbolikus látomásmód, amelynek árnyalatait, évgyűrűit, lélektani és társadalmi meghatározóit Szauder József oly lényeglátóan mutatja be. S mindennek megőrzését az idővel változó költészetben. Hiszen *A szegény kisgyermek* megannyi motívumát Szauder József Kosztolányi alkonyáig, a *Számadás* nagy verseiig kíséri. Így éljük újra a „boldog-szomorú” férfikort, amint e versek meg-megkapó építményei mögött már fölsejlik a *Meztelenül* kötet költői önmegtartóztatása. Hogy végül a teljes elemző-értékelő folyamat, — híven követve a Kosztolányi-életművet —, a *Számadás* nagy versszintéziseinek mély átélést bizonyító, tanulságosan szép magyarázataiban s lényeglátó summázataiban teljesejék ki. Így tárulkozik föl előttünk — külön tanulmányban — *A „Hajnali részegség” motívumának története*. Kosztolányi csillagvilágának megannyi rejtélye. Azé a csillagvilágé, amely a gyerekkort idézte, aztán a másikké, amely az ifjúságot siratta el, és a harmadiké, amely az élettől vett búcsút szemlélteti. Hogy végül mindez a *Hajnali részeg-*

ség látomásában és vallomásában egyesüljön. Ahol pedig Szauder professzor a remekmű vizsgálata során eljut a — szerinte — biztosan nem értelmezhető költői tartományokhoz, a *Hajnali részegség* és a *Szeptemberi áhitat* vendégség-képzeteihez, ott mondja el e művekről és a költőről a legtöbbet, a leglényegesebbet: „Mit jelent sen ez a vendégség? Nem tudjuk. Éppúgy jelentheti az élet kimeríthetetlen bőségét, halhatatlan gazdagságát (a *Szeptemberi áhitat*-ban), mint a földön túli, örök élet szépségének, múlhatatlanságának sejtelmét (igy a *Hajnali részegség*-ben). A megváltás eszméje, a testen túli lét nem idegen Kosztolányitól, de nem vezeti át se tételes metafizikába, se megtérésbe. Égi élményének remegő áhitata határsávra esik: arra, ahonnan a megváltásért esengő lélek lebukik, mert későn érte el szemével az égi vendégséget, de fölemelkedik a költő, mert látomása tökéletesen szép volt.”

A Kosztolányi-tanulmány keletkezésekor, 1962-ben úttörő-jellegű volt. S ugyancsak az az egy esztendővel korábbi, Babitsról szóló nagy dolgozat. Szerzője méltán állapította meg, hogy a költő életművének — Keresztury Dezső nagy esszéjén és Bóka László egyetemi előadás-jegyzetein kívül — még nem jött létre tudományos értékű, nagyobb méltatása. Így Keresztury mellett Szauder professzoré mindenekelőtt az érdem a nagy-közönséget is elérő, — tudományosan mélyen megalapozott — „Babits-renezszánsz” megindításában.

Szauder Józsefben fel sem merült Babits-csal kapcsolatban valaminő „szerecsenmosdatás” szüksége. S hogy ma nála kedvezőbben ítéljük és *ítélhetjük* meg a költő világnézetét, abban is neki van elévülhetetlen érdeme. Mert ha ő nem emeli messze a közéleti ember, az irodalompolitikus szereplésének — általa *ekkor még* elismert — negatívumai fölé a költő és a moralista Babits Mihályt, — mindezt persze az életműből fakadó tudományos érvrendszerrel —, úgy ma jóval nehezebb volna igazolnunk azt, ami végső soron Szauder József vizsgálataiból is kitűnik: e költőgéniusznak, ha nem is tévedhetetlenségét, de feddhetetlenségét, és művészi primátusát kortársai között.

A Babits-életművet reprezentáló ragyogó elemzéseknél is úttörőbb jelentőségű Szauder József mindeddig kiadatlanul maradt ifjúkori dolgozata, a *Fejlődésrajzi vázlat József Attila verstípusairól*, amelyet 1942—43

fordulóján készített a Magyar Rádió számára. Kiváló esszék, könyvnyi tanulmányok készültek ugyan a felszabadulás előtt József Attiláról, ám filológiai dolgozat — a Szauder Józsefén kívül — egyetlen egy sem.

Van a versszerető ember számára valami nagyon izgató abban, hogy az önálló költői hang első megnyilvánulását a kortárs Szauder József ugyanabban a *Megtáradt ember* című versben látja, mint Szabolcsi Miklós József Attila kései monográfusa. Az is érdekes, hogy az ifjú költő Medáliák-sorozatában a tanulmányíró az elhatalmasodó skizofrénia jeleit látja, jóval korábban a diagnosztizálható betegség kifejlődésénél. Nyilván Szauder *irodalmi* értelemben gondolhatott erre, hiszen a *Medáliák* az egyik legfőbb határkö a *modern* József Attila-líra kifejlődésében. És — talán, mert még a szerző a negyvenes évek első felében érintetlen volt a marxizmustól —, van a mai olvasó számára abban is valami felülmúlhatatlan szellemi kaland, hogy mint tárja fel politikai eufória nélkül Szauder József — mélyen a magyar irodalmi hagyományba is gyökeresztetve —, József Attila verstípusait. Az *Óda* vízióinak értékelése után fölfedezi például a *Külvárosi éj* képeiben a Vörösmarty-örökséget.

Nem egy többé-kevésbé apolitikus József Attila-képet dicsérünk. Ha így tennénk, az érett Szauder József módszerével és elveivel kerülnénk szembe. Nem lehet véletlen, hogy e tanulmányát a szerző életében nem adta közre. Mégis örülünk mostani megjelentetésének. Mert nélküle lényegesen szegényebb lenne József Attila-képünk.

Hasonló szellemi izgalommal ajándékozta meg az olvasót a *kortárs* Szauder József több szép tanúságtétele. Ha nem is dolgozatai számát, de azok *értékét* tekintve az irodalomkritikus Szauder József semmivel nem marad el az irodalomtörténészétől. Lélek és történelem minden rezdülésére egyaránt figyelmez Fodor András verseiről szólva, két nagy tanulmányában Simon István líráját bemutatandó, és Somlyó Györgyről értekezve. Mint irodalomtörténeti munkáiban, kritikusként is mindig a *mű*, a *vers* vezeti tollát. Ezért nem válik áldozattá dogmák és mítoszok buktatóinak. A tudós tárgyilagossága segíti a nagyfokú beleélőkésztséget.

A kötetet, akár a nagy professzor egyéb posztumusz műveit is, felesége és odaadó munkatársa, Szauder Mária rendezte sajtó

alá. Őt 1981 utolsó napján érte a halál. Akár közösen készített műveik, (köztük a „Kölcsey-összes” hatalmas textológiai munkálata), a posztumusz Szauder-könyvek, (a jelen kötet is) *kettejüknek állít* — a házaspárokat végnyugalomban ábrázoló etruszk sírokhoz hasonlítható — ronthatatlan emléket.

MELCZER TIBOR

Hornyik Miklós:

SZABÁLYTALAN NAPLÓ

Lehet-e ma még rendszeresen és elszántan, őszintén és *egészséges* elfogultsággal kritikát írni? Az irodalmi élet és a kiadói (kiadás) politika szükségessé teszi vagy netán gátolja a kritikus egyéniségek kialakulását, vagy esetleg alkalmi kritikákra és kritikusokra redukálja a hajdan (mondjuk, Sainte-Beuve, Gyulai Pál, Schöpflin Aladár vagy Alfred Kerr tevékenységére gondolva) oly rettegett, immár legendákba vesző bírálói (ítési) személyiséget?

Olvasmányaink alapján úgy látjuk, hogy inkább az ismertető, a kommentáló, a magyarázó, a leíró modor lett az úr, a megértő bíráló alakja vált rokonszenvesse, és aki egy bizonyos izléseszmény, egy bizonyos irodalomfelfogás felől közelít meg művet, tehát az, aki következetesen képvisel egy bizonyos kritikus álláspontot, félreértésekbe, meg nem értésekbe ütközik, arról nem is szólva, hogy mintha az „új érzékenység” korát élnék: valamiféle rosszul felfogott alkotói öntudat nevében védelmezik számosan a maguk egyébként ingatag (alkotói) pozícióit.

Mindezt végig gondolva, írjuk le: talán — ismét a vajdasági magyar irodalomban — kritikus született. Kritikus, aki a rossz műről azt mondja, hogy rossz, a közepesről, hogy közepes, a jóról, hogy jó. Nem a tévedhetetlenség és a csalhatatlanság pózában tetszelegve, hanem elemzés után, a mű (és nem az írói személyiség) vizsgálata, „boncolása”, taglalása után. S még, ha nem értünk is egyet egyik-másik (nem ítéletével, hanem) megállapításával, tiszteletre készlet ösztönösége, becsületessége, köntörfalazás és körülírás nélkül elmondott, a maga szemszögéből elfogadhatónak tetsző véleménye.

Ismét, a vajdasági irodalomban — magyarázzuk maguknak. Még emlékezetünk-

ben van Bori Imre elemző írásainak, értékezéseinek „berobbanása”, majd Bányai Jánosék feltűnést keltő jelentkezése. És most, Hornyik Miklós kisalakú, közepes vastagságú kötetét kézben tartva, a különböző helyeken megjelent kritikákat, interjúkat és tanulmányyszerű írásokat egymásután olvasva, egyre nagyobb izgalommal konstatáljuk: pontosan érzékelhető kritikus arcél és egyéniség formálódik előttünk. Témája: elsősorban és mindenekelőtt a vajdasági magyar irodalom (különös érzékenységgel mutatja be a versesköteteket), de lélekrokonosságai körébe tartoznak olyan életművek, mint Németh Lászlóé, Örkény Istváné vagy (a magunk nem csekély öröme) Mészöly Miklósé. Ebből — felületesen — azt a következtetést vonhatnók le, hogy a groteszk, a parabola, illetve a nemzeti problémákra majdnem a lírikus szubjektív hevületével válaszoló író-gondolkodó az eszményképe, Németh László, az esszéista, a kritikus, aki csapnivaló könyvekről is ragyogó bírálatokat írt. Csakhogy, Tolnai Ottóról szólva, egyhelyütt kifejezi aggodalmát: vajon nem „kapunyitás az ál-avantgardizmusnak is” Tolnai egyik műve? Vajon nem a manírok, a modorosságok lennek-e követőkre, és nem az azóta sokszorosan bizonyított értékek? Egy karcolat- és humoreszkkötet „elnagyoltság”-át és „rutinhumor”-át kifogásolja, azt, hogy a kötet szereplőinek vihóga „nem érzelmi, nem indulati, nem szellemi, csupán anatómiai megnyilvánulás”. Az álmodernségről kimondja, hogy a költő hangját „ma még csak idegen rézhangszerek szünetében halljuk”. Nem elég számára az egyik szerző „forradalmi türelmetlenség”-e „bátorság”-a (melyet feltétlenül tisztel), ha ehhez „naivitás” és szószaporítás járul. S nem maximalizmus, ha egyik lektori jelentésében egy nem túl jelentős elbeszéléskötet novelláinak súlyát Kafka, Dery Tibor, Karinthy, Swift és Robbe Grillet műveinek, módszereinek mérlegén méri le, s találja súlytalannak. Nem rokonszenves számára (senkinek nem rokonszenves, de Hornyik le is írja ezt!) a „fegyelmezetlen verbalizmus”, az olyan „költészet”, amely „a jelzéstől nem képes eljutni a kifejezésig”. S vajon hányan merik felróni egy többé-kevésbé rendszeresen publikáló szerzőnek (akár egy lektori jelentésben), hogy montázs technikája zűrzavaros, előadásmódja csüggesztően egyhangú, nyelvileg szét hulló?

Kritikus bátorság? Vagy csupán a, saj-